

CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİNDE BAŞBAKAN ADNAN MENDERES'İN LİBYA SEYAHATI

PRIME MINISTER ADNAN MENDERES ' TRIP TO LIBYA
IN REPUBLIC ARCHIVE DOCUMENTS

Kaan Cem GENİŞ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 17.08.2020

Kabul: 27.03.2021

Article Info

Received: August 17, 2020

Accepted: March 27, 2021

Özet

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde büyük bir zafer kazanmış ve tek başına iktidar olmuştur. Tarihe “Beyaz İhtilal” olarak geçen bu seçimlerle birlikte Demokrat Parti'nin sonu 27 Mayıs askeri müdahalesiyle noktalanacak 10 yıllık iktidarı başlamış oldu. 1954 seçimlerine kadar geçen süren Demokrat Parti'nin yükseliş dönemi olarak adlandırılır. Marshall yardımının getirisi ve alınan dış borçlar ile birlikte Türkiye büyük bir yatırım sahası haline gelmiş ve Türk vatandaşlarının alım gücünde belirli bir artış görülmüştür. 50'li yılların ikinci yarısıyla Demokrat Parti'nin de gerileme süreci başlamıştır. Partinin bu dönem içerisinde Ortadoğu politikası da şekillenmiş ve batı güdümünde bir Arap coğrafyasının dizaynı için uğraşmıştır. Demokrat Parti bu kapsamda Bağdat Paketi'nin kuruluşunda bulunmuş ve bölgede bir güç olmaya çalışmıştır. Adnan Menderes'in Libya seyahati 1957 yılının başına rastlar. Bu seyahatten umulan yarar Libya ile ilişkileri ilerleterek Ortadoğu'da yeni bir müttefik elde etmek ve paktın etki alanını artırmaktır. Bu kapsamda Başbakanın Libya seyahati ayrıntılarıyla verilmeye çalışılacaktır. Menderes'in Libya'da görüştüğü liderler, ziyaret ettiği kişi ve kurumlar ve bu ziyaretin basına yansımaları Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri'nde bulunan Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü fonundan elde edilmiş olan arşiv vesikaları çerçevesinde aktarılmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra çeşitli araştırma eserlerden de yararlanılarak çalışma desteklenecektir. Bu çalışma ile dönemin Türkiye-Libya ilişkileri hakkında fikir sahibi olunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Adnan Menderes, Türkiye-Libya İlişkileri

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi, kcgenis@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7608-1220.

Abstract

The Democratic Party won a major victory in the 14 May 1950 elections and was in power alone. With these elections, which have been referred to as “White Revolution”, the Democratic Party's 10-year rule, which will end with the military intervention of 27 May, has begun. The period leading up to the 1954 election is called the period of the rise of the Democratic Party. With the return on Marshall aid and the foreign debts received, Turkey has become a major investment area and there has been a certain increase in the purchasing power of Turkish citizens. In the second half of the '50s, the Democratic Party began a period of decline. During this period, the party's Middle East policy was also shaped and it was worked for the design of an Arab geography under the direction of the West. In this context, the Democratic Party was the founding of the Baghdad Pact and sought to become a force in the region. Adnan Menderes' trip to Libya coincides with the beginning of 1957. The hoped-for benefit from this trip is to improve relations with Libya, to gain a new ally in the Middle East and to increase the pact's sphere of influence. In this context, we will try to give details of the Prime Minister's trip to Libya. The leaders Menderes met in Libya, the people and institutions he visited, and the reflections of this visit to the press will be tried to be transferred within the framework of the archives documents obtained from the Fund of the Prime Ministry special pen Directorate in the State Archives of the Republic of Turkey. In addition, the study will be supported by the use of various research works. With this study, it is aimed to have an idea about Turkey-Libya relations of the period.

Key Words: *Democratic Party, Adnan Menderes, Turkey-Libya Relations*

Giriş

Türkiye'nin Ortadoğu politikası, II. Dünya Harbi yıllarının öncesine dayanır. Dönemin koşullarını iyi tetkik etmiş olan Mustafa Kemal Paşa, olası bir harbe karşı Montrö Sözleşmesi ile boğazları, Balkan Antantı ile devletin batı kanadını güvence altına almıştır. Daha sonra 1937 yılında Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan Sadabad Paktı ile Ortadoğu'da iş birliği kararı alınmıştır. 1938 yılında yürürlüğe giren pakt ile Türkiye güney sınırını da koruma altına almıştır. Lakin bu paktın imzasının üzerinden 1.5 yıl geçmişken II. Dünya Harbi'nin patlak vermesi, pakttan beklenen katkının alınamamasına sebebiyet vermiştir.¹II. Dünya Harbi'nin ardından yüzünü batıya dönmüş olan Türkiye'de 27 yıllık tek parti iktidarı son bulmuş ve Demokrat Parti iktidar olmuştur. Demokrat Parti 50'li yılların ikinci yarısıyla beraber Ortadoğu politikasını faaliyete geçirmiştir. Biraz geçmişe gidip bu politikanın uygulanma sebepleri irdelendiği vakit karşımıza ABD

¹*Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Ed. Baskın Oran, C: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 368.*

ve İngiltere gibi iki başat devlet çıkmaktadır. Bu iki devlet, Türkiye'nin, Ortadoğu'da bulunan devletler ile batılı devletler arasında bir köprü vazifesi görmesini istemekteydiler. II. Dünya Harbi'nin ardından iki kutba ayrılan dünyada ABD'nin başını çektiği batılı devletler grubu, Ortadoğu ve Arap coğrafyası ile iyi ilişkiler kurmak niyetinde idi. Buradaki amaç, bu devletlerin olası bir Sovyet himayesi altına girmesini engellemek idi. Türkiye'nin başını çektiği ve batılı devletlerle Ortadoğu arasında güvenlik ve iş birliğini amaç edinen Bağdat Paktı da bu sebeple ortaya çıktı. Bağdat Paktı'nı ortaya çıkmasını isteyen başlıca devlet İngiltere olmuştur. İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya girmesi karşılığında Ortadoğu'yla da ilgilenmesini istemiştir. Bu tutuma ABD'de destek olmuştur. Böylelikle İngiltere'nin güdümünde başını Türkiye'nin çektiği İngiltere, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında imzalanan anlaşma ile Bağdat Paktı kurulmuştur.² Bu paktın imzasından önce imzacı devletlerin kendi aralarında ikili anlaşmalar yaptığını da unutmamak gerekir. Öncelikle Türkiye-İrak karşılıklı iş birliği anlaşması imzalanmıştır.³ Bu anlaşmaya 5 Nisan 1955'de İngiltere⁴, 23 Eylül 1955'de Pakistan, 3 Kasım 1955 tarihinde de İran katılmıştır. Böylece pakt son şeklini almıştır.⁵ Bağdat Paktı⁶ irdelendiği vakit Arap Birliği'ne vurulan

²Haluk Ülman, Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: XXIII, Sayı 3, Ankara, 1968, s. 10.

³ Türkiye-İrak işbirliği anlaşması 24 Şubat 1955 tarihinde imza edilmiştir. Bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)", *History Studies*, Cilt: II, Sayı Özel Sayı, 2010, s. 80; Bu anlaşma 26 Şubat 1955 tarihli meclis oturumunda tasdik edilmiştir. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt: 5, İçtima: 1, s. 821.

⁴Başbakan Adnan Menderes, İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılmasına binaen vermiş olduğu demecinde şu sözleri sarf etmiştir: "İngiltere Hükümeti, kısaca Bağdat Paktı ismini verdiğimiz Türkiye-İrak İş Birliği Antlaşması'na iltihaka karar verdiğini ilan etmiş bulunuyor. Aynı zamanda İngiltere ile Irak arasında bir de askeri antlaşma imzalanmak üzere ki, bu da doğrudan doğruya Bağdat Antlaşması'nın bir cüzü olacaktır... Hatırlanacağı gibi Bağdat Paktının imzasından beri henüz bir ay geçmiştir. Bu kadar kısa bir zaman içinde bu pakt şimdi Türkiye-İrak-İngiltere Paktı haline gelmiş bulunuyor. Bu, bütün sulhsever milletleri sevindirmesi icap eden son derece mesut bir hadisedir... Biz Irak ile Bağdat Paktı'nı yaptığımız zaman ona başka devletleri iltihaka davet eden bir madde koyarken, bu maddenin kâğıt üzerinde kalmayacağından emindik. Çünkü biliyorduk ki, vücuda gelen eserin bütün iyi niyet sahibi milletlerin hayrına olduğu ve hiçbir hodbince his ve maksada istinat etmediği için genişlemesi ve kuvvetlenmesi mukadderdir. İngiltere'nin ilhaki bu düşüncemizde aldanmadığımızın parlak ve inşirah verici bir delilidir... Kıymetli dostumuz ve müttefikimiz İngiltere'nin iltihakını bu derece mühim görmekteyiz.", *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, Haz. Haluk Kılçık, C: V, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1992, s. 322-323.

⁵Mehmet Gönülöbol, Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: XXI, Sayı 1, Ankara, 1966, s.168.

⁶ 8 maddeden oluşan Bağdat Paktı iki temel amacı bulunmaktadır. İlk hedef Orta Doğu'ya gelecek muhtemel saldırıları bertaraf etmektir. İkinci amacı ise pakta üye devletler arasında ekonomik iş birliğini sağlamaktır. Detaylı bilgi için bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat

bir darbe olarak değerlendirilebilir. Bu pakt ile Irak, batılı devletlerin yanında saf tuttuğunu ilan etmiş oluyordu. Buna en büyük tepki Mısır'dan gelmiş ve Irak, yalnızlaştırılma politikasına tabii tutularak Arap coğrafyasından dışlanmıştı. Ayrıca paktın dışında kalan İsrail ve Mısır bölge hâkimiyeti için savaşa tutuşmuş, özellikle Gaza bölgesinde kuvvetli çarpışmalar meydana gelmiştir.⁷ Savaşın sonucunda Mısır büyük bir yenilgi almıştır.⁸ Özellikle İsrail, Gaza bölgesine çeşitli aralıklarla saldırılar düzenlemiş, bölgede bulunan Lübnan ve Ürdün gibi diğer devletler de başta Bağdat Paktı'na girmeye hevesli görünseler de Mısır Kralı Nasır'dan çekindikleri için buna cesaret edememişlerdir. Türkiye, Ürdün ve Lübnan'ı pakta sokabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar bizzat bu bölgeleri ziyaret etmiş ve bu devletlerin desteğini almaya çalışmıştır.⁹ Türkiye, Ortadoğu'daki bu hamlesiyle batılı devletleri memnun ederken, Arap birliğini parçalamaya yönelik bir adım attığı için büyük tepkiler de görmüştür. Suriye'de, Türkiye aleyhine büyük nümayişler tertip edilmiş ve protesto gösterileri yapılmıştır.¹⁰ Fakat bu durum Türkiye açısından endişe yaratacak bir seviyeye gelmemiştir çünkü arkasında Amerika gibi dönemin büyük gücü vardır. ABD fiilen pakta girmese bile paktın ekonomi komitesine iştirak etmiş¹¹ ve paktı kontrolü altında tutmayı başarmıştır. Çevreleme siyaseti olarak adlandırılan bu durumu ABD, Ortadoğu siyasetinde uzun yıllar kullanmıştır.¹²

Türkiye Bağdat Paktı ile Ortadoğu'da Amerikan güdümünde bir güvenlik paktına sahip olmakla beraber Mısır, Suriye ve İsrail gibi devletlerin de nefretini üzerine çekmiştir. Bu durumdan çok rahatsız olan Abdülnasır liderliğindeki Mısır, Sovyetlere yönelme politikasına geçiş yapmıştır.¹³ Arap coğrafyasında hâkim olan çok başlılık, bu paktın uzun ömürlü olmasını

Paktı (1955-1959)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 2011, s. 89; Bu anlaşmayla ilgili detaylı bilgi için bkz. Hamit Ersoy, "Turkey's Involvement In Western Defence Initiatives In The Middle East In The 1950's", Doctoral Thesis, Durham University, Britain 1994, s. 387.

⁷Mohamed Abd El-Wahab Sayed-Ahmed, *Us-Egyptian Relations From The 1952 Revolution To The Suez Crisis of 1956*, Doctoral Thesis, University of London, London 1987, s.218-219.

⁸Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.314.

⁹Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977, s. 164-165.

¹⁰Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2013, s. 152.

¹¹Mükerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, C: II, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014, s. 120.

¹²Hasan Yılmaz, "Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri", *Birey ve Toplum*, C: VI, Sayı 12, Malatya, 2016, s. 217.

¹³Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 443.

engellemiştir. Pakta giren Irak'ın, Arap coğrafyasında Mısır ve İsrail tarafından dışlanması, bu bölgede pek çok ihtilalci hareketi beraberinde getirmiş ve Temmuz 1958'de gerçekleşmiş olan Irak İhtilali ile paktın işlevi de ortadan kalkmıştır. Irak'ta iş başına gelen ihtilalciler 1959 yılında Bağdat Pakti'ndan ayrılmışlardır. Pakt, uzun ömürlü bir iş birliği amaçlamışsa da kısa süre içerisinde dağılarak yerini merkezi Ankara olan CENTO'ya bırakmıştır.¹⁴

Demokrat Parti, Bağdat Pakti'nin dışında kalan Arap ülkeleriyle de iş birliği içerisinde hareket ederek bu coğrafyada sükûneti sağlamak niyetindeydi. Ürdün ve Lübnan'dan beklediği karşılığı bulamamış olan Demokrat Parti Hükümeti'nin bir başka denemesi Libya üzerinden olmuştur. Libya, 1953'te Arap Birliği'ne üye olmuş fakat bu birlik üzerinde bir ağırlığı oluşmamıştır. Tam olarak doğu ile bütünleşememiş olan Libya, batıda da kendine müttefik aramış ve nitekim İngiltere ile bir anlaşma imza edip sınır güvenliğini sağlama yoluna gitmiştir.¹⁵ Ertesi yıl ABD ile de anlaşmaya varan Libya ekonomik destek sözüne karşı ABD'ye topraklarında üs vaat etmiştir.¹⁶Türkiye-Libya ilişkileri de bu dönemde başlamıştır. Libya'nın yüzünü batıya dönmesiyle, bölgenin batıya açılan kapısı konumunda bulunan Türkiye ile ilişkilerin kurulması gecikmemiştir. İlk olarak 1953 yılında Libya'da Türk Büyükelçiliği açılmıştır. Daha sonra 29 Ekim 1953 günü tertip edilen Cumhuriyet Bayramı kabul törenine tüm Libya devlet erkânı iştirak etmiş ve elçiliğin bulunduğu caddeye "Türkiye Caddesi" adı verilmiştir. Bunun yanı sıra Trablus Belediyesi, dört önemli ana caddeye sırasıyla İstanbul, Ankara, Atatürk ve Fatih Sultan Mehmet adını vermiştir. Türkiye-Libya Dostluk ve Kültür Cemiyeti de bu dönemde faaliyete geçmiştir. 1954 yılına gelindiği vakit Libya Başbakanı Mustafa b. Halim Ankara'yı ziyaret etmiş, karşılıklı iyi ilişkiler daha sonra da devam etmiş ve 1956 yılında Kral I. İdris es- Senusi Türkiye'ye gelerek burada en iyi şekilde ağırlandı. Hatta resmi görüşmelerin ardından Yalova'da dinlenmiştir.¹⁷ Yaklaşık üç yıl gibi kısa bir sürede Türkiye ile Libya arasında oldukça iyi ilişkiler görülmüştür. Başbakan Adnan Menderes de iadeyi ziyaret

¹⁴UK Parliamentary Archives, HL/PO/JO/10/11/2046/3922; Cihat Göktepe, "Bağdat Pakti'nden Cento'ya Geçiş", *Türkler Ansiklopedisi*, C: XVI, s. 1722.

¹⁵Orhan Koloğlu, "Libya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: XXVII, Ankara, 2003, s. 182.

¹⁶Nurettin Ceviz, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, C: III, Sayı 27, Ankara, 2011, s. 87.

¹⁷Nurettin Ceviz, "Tarihten Günümüze Libya", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor no: 37, Ankara, 2011, s. 17.

kapsamında Libya seyahatine çıkmaya karar vermiştir.¹⁸ Demokrat Parti Hükümeti bu ziyaretle Ortadoğu'da yeni bir dost kapısı bularak bölgedeki yerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca bu iyi ilişkiler Libya'nın batılı devletlerle olan ilişkilerinin de iyi yönlü ilerlemesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

I. Başbakan Adnan Menderes'in Libya Seyahati

Başbakan Adnan Menderes, 28 Ocak 1957 günü sabah saat 9.30'da Yeşilköy Havaalanı'ndan kalkan uçakla Libya'ya hareket etmiştir. Başbakan'ı Cumhurbaşkanı Celal Bayar uğurlamıştır. Başbakan yanına vekillerin yanı sıra dönemin önemli gazetecilerini de almıştır. Özellikle Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Emin Yalman isimleri bu listede dikkat çeker. Atay, tek parti döneminde CHP'nin sözcüsü konumunda bulunan Ulus gazetesinin başyazarı olarak görev yapmış ve Demokrat Parti döneminde de muhalif kimliğini sürdürmüştür. Bu geziye Dünya gazetesi sahibi ve başmuharriri olarak katılmıştır. Vatan gazetesinin sahibi Yalman da Demokrat Parti kurulduğunda partiyi destekleyen ve politikalarını savunan çeşitli yazılar kaleme almış ve partinin basında en büyük destekçilerinden olmuştur. Demokrat Parti iktidarında Menderes-Yalman ilişkileri inişli çıkışlı bir grafik çizmiştir. Vatan gazetesi zaman zaman Demokrat Parti'ye sert eleştiriler yapmaktan çekinmemiştir. Bu kişiler dışında Hürriyet gazetesi sahibi Haldun Simavi, İstanbul Express gazetesi sahibi Mithat Perin ve Son Telgraf gazetesi sahibi Ethem İzzet Benice de seyahate iştirak etmiştir.¹⁹

I.I. Seyahat Programı

Libya Birleşik Krallığı Protokol Dairesi, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'in Libya ziyaretine binaen resmi bir program neşretmiştir.²⁰ Program şu şekildedir:

I. Gün (28 Ocak 1957)

17.00: Sayın Adnan Menderes'in "İdris" sivil hava meydanına muvasalatları

17.00: Askeri bir şeref müfrezesi selam duracak ve bando Türk, Libya milli marşlarını çalacaktır.

¹⁸Cantürk Caner, Betül Şengül, "Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, İstanbul, 2018, s. 50.

¹⁹Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01.3.19.2/8.

²⁰BCA, 030.01.3.19.2/3.

17.00: Sayın Adnan Menderes, Libya Başbakanı refakatinde olduğu halde, müfrezezi teftiş edeceklerdir.

17.00: Bundan sonra Sayın Türkiye Başbakanına Libya Devlet Ricali ve Diplomatik Heyet Şefleri takdim olunacaktır.

17.00:Bunlara müteakip katile halinde ‘‘Busetta’’ misafir köşküne gidilecektir.

18.00: Sayın Adnan Menderes, refakatinde Hariciye Umumi Kâtibi olduğu halde, Libya Başbakanını makamlarında ziyaret edeceklerdir.

II. Gün (29 Ocak 1957)

10.30: Sayın Adnan Menderes’in Hariciye Umumi Kâtibi, Türkiye Büyükelçisi ve diğer müntehap zevatla, Libya Başbakanı ve Hariciye Veziri ile Başvekâlette toplantıları olacaktır.

13.00: Libya Başbakanının evinde hususi öğle yemeği yenecektir.

17.00: (Adnan Menderes) Ayan ve Mebusan Meclislerinin birleşmesi suretiyle Libya Parlamentosu’nun yapacağı fevkalade toplantıda bulunacaklardır.

20.00: Libya Başbakanının Sayın Adnan Menderes şerefine Uaddan Otelinde akşam yemeği ziyafetleri vaki olacaktır.

III. Gün (30 Ocak 1957)

09.00: Trablusgarp Valisi, Sayın Adnan Menderes’i ‘‘Busetta’’daki misafir köşkünde ziyaret edecektir.

09.15: Sayın Adnan Menderes, valiyi refakatlerine alarak Turgut Reis Türbesi’ni ziyaret edeceklerdir.

09.45: Misafirler katileler halinde otomobillerle ‘‘Sabrata’’ harabelerini ziyaret edecekler ve öğle yemeğini orada Trablusgarp Valisinin davetlisi olarak yiyeceklerdir.

16.00: Sayın Adnan Menderes ve maiyetlerinin Sabrata’dan avdetleri vaki olacaktır.²¹

17.00: Sayın Adnan Menderes, Sanatlar Okulu’nu ziyaret edecek.

18.00: Sayın Adnan Menderes, Libya-Türkiye Dostluk Cemiyeti Reisi’ni cemiyet merkezinde ziyaret edeceklerdir.

²¹BCA, 030.01.3.19.2/4.

20.00: Sayın Adnan Menderes, Uaddan Oteli'nden Libya Başbakanı şerefine akşam yemeği ziyafeti ile mukabil davetleri ve saat 22.00'de resmikabulleri olacaktır.

IV. Gün (31 Ocak 1957)

08.00: Sayın Adnan Menderes ve maiyetleri, havayolu ile Melik hazretlerini ziyaret etmek üzere Tobruk'a azimet edeceklerdir.

12.00: Melik hazretlerince kabul ve öğle yemeği ziyafetlerinde isbat-ı vücut.

16.00: Sayın Adnan Menderes ve maiyetleri karayolu ile derneğe azimet edeceklerdir.

20.00: Sayın Adnan Menderes şerefine Cebeli Ahtar Oteli'nde akşam yemeği ziyafeti vaki olacak ve muhterem misafir geceyi "Kasr-el Zhur" da geçireceklerdir.

V. Gün (1Şubat 1957)

08.00: Sayın Adnan Menderes ve maiyetleri, Derne şehrinden müfarakatla "Şahhat" kasabasını ve harabelerini ziyaret edeceklerdir. Berka Valisi, burada veya "El-Beyda" da Sayın Adnan Menderes şerefine bir öğle yemeği verecek ve sonra yine karayolu ile Bingazi'ye hareket olunacaktır.

18.00: Sayın Adnan Menderes ve maiyetleri, havayolu ile Trablus'a müteveccihen Bingazi'den hareket edeceklerdir.

VI. Gün (2Şubat 1957)

10.00: Sayın Adnan Menderes ve maiyetleri Trablusgarp'tan müfarakat edecekler ve hava meydanında merasim yapılacaktır.²²

I.II. Adnan Menderes Bingazi'de

Başbakan Adnan Menderes, beraberinde Antalya Vekili Burhanettin Onat, Aydın Vekili Baki Öktem, Giresun Vekili Hayrettin Erkmen ve Çanakkale Vekili Fatin Rüştü zorlu başta olmak üzere 16 kişilik bir heyet ile* Libya Hükümeti'nin davetlisi olarak İstanbul'dan hareket etmiş ve Bingazi'ye vasil olmuştur. Başbakan'ı ve beraberindekileri iki askeri uçak taşımış ve yolculuk yaklaşık olarak 5 saat sürmüştür. Bingazi'ye varan

²²BCA, 030.01.3.19.2/5.

* Bu heyetin Libya seyahati boyunca Başvekâlete Adliye Vekili Osman Şevki Çiçekdağ, Milli Müdafaa Vekâletine Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın, Hariciye Vekâletine de İşletmeler Vekili Samet Ağaoglu vekâlet etmiştir. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt: 5, İçtima: 1, s. 656.

heyeti Libya Valisi ile sivil ve askeri makamlar karşılamıştır. Heyet kısa süre Bingazi Havaalanı'nda bekledikten sonra Trablusgarp'a hareket etmiştir.²³

I.III. Başbakan ve Türk Heyeti Trablusgarp'ta

Bingazi Havaalanı'ndan kalkan askeri uçaklar yaklaşık 8 saat süren bir seyahatin ardından saat 18.15'te Trablusgarp'a varmışlardır. Başbakan Adnan Menderes'i Trablus İdris Havaalanı'nda Libya Başbakanı Mustafa Ben Halim, saray nazırı Abdüsselam Busayri, Ayan ve Mebusan Meclisi reisleri, bütün vezirler, sivil ve askeri erkân karşılamıştır. Devlet reislerinin kucaklaşmasının ardından alay sancağı ile bir kıta asker, selam resmi törenini ifa etmiş ve akabinde askeri bando Türkiye ve Libya marşlarını çalmıştır. Libya Hükümeti, Türkiye Başbakanını istikbal etmesi için pek çok vatandaşını sokaklara dökmüştür. Menderes, Libya vatandaşları tarafından saatlerce tezahüratla karşılanmıştır. Ayrıca sokakların pek çoğu Türk bayrağı ile donatılmıştır. Bu karşılanmanın ardından Türk heyeti, Türk konsoloslughuna misafir olmuş ve akşam yemeği burada yenmiştir.²⁴

I.IV. Adnan Menderes'in Libya Gazetecilere Vermiş Olduğu Beyanat

Başbakan, 29 Ocak 1957 günü Libya gazetecilere verdiği beyanatta şu sözleri sarf etmiştir:

“Her şeyden evvel, başta aziz ve muhterem dostlarım başvekil ve divan reisi olmak üzere Libya'nın yüksek şahsiyetlerinin bana ve beraberimdeki arkadaşlarıma gösterdikleri sıcak ve samimi hüsnükabulden dolayı derin şükranlarımızı ifade etmek isterim. Havanın yağmurlu ve vaktin geç olmasına rağmen aziz ve necip Libya halkının kütle halinde gösterdiği dostluk ve kardeşlik tezahürleri hepimizi minnettar ve müteheyyiş etmiştir. Ananevi dostumuz aziz kardeşimiz ve Arap âleminin mümtaz bir rüknü olan Libya'yı ziyaret etmekten son derece bahtiyarlık duymaktayız. İstisnasız bütün Arap âlemine karşı duymakta olduğumuz derin ve samimi hisleri bu vesileyle ifade etmek benim için büyük bir zevk teşkil ediyor. Memleketlerimizi birbirine bağlayan hissi, vicdani ve içtimai ve tarihi bağlar çok derin ve samimidir. Dünyanın bu karışık devrinde, böylesine sağlam bağlarla bağlı olmamızın, hürriyet ve istiklallerimizin müdafaasında birbirimize kuvvet ve destek teşkil etmesinin ehemmiyeti aşikârdır. Büyük mücahit Mevlana melik hazretlerinin geçen yaz memleketimizi şereflendirmelerinin heyecan verici ve samimi intibalarını bütün tazeliğiyle kalplerimizde muhafaza etmekteyiz.”

²³ BCA, 030.01.3.19.2/7.

²⁴ BCA, 030.01.3.19.2/7.

Başbakan aynı gün Libya melikinın sarayına uğramış ve saray hususi defterini imzalamıştır. Devamında Libya baş vezaretinde baş vezir Mustafa Ben Halim ile görüşmelerde bulunmuştur. Görüşme saat 10 ile 13.30 arasında gerçekleşmiş ve öğle yemeği de başbakanın ikametgâhında yenmiştir.²⁵

I.V. Adnan Menderes'in Libya Müşterek Meclisi'ndeki Nutku

29 Ocak 1957 günü, Libya Ayan ve Mebusan Meclislerinin müşterek olağanüstü toplantısında hazır bulunan Başbakan Adnan Menderes önemli bir nutuk irad etmiştir. Başbakan nutkunda şu sözlere yer vermiştir:

“Muhterem ayan meclisi reisi, muhterem mebusan meclisi reisi, muhterem baş vezir ve muhterem millet meclisi azası hazretleri. Ayan meclisi reisi hazretlerinin, Libya Millet Meclisi namına irad buyurdıkları hitabeyi ve aziz dostum başbakan hazretlerinin nutuklarını büyük bir heyecanla dinledim. Gösterilen son derece samimi hüsnükabulün yanında, bana Libya istiklalinin abidesini teşkil eden bu mukaddes çatının altında söz söylemek gibi cidden müstesna bir şerefin bahşedilmesinin tazammun ettiği manayı ve ifade eylediği kıymeti kemaliyle takdir etmekten duyduğum iftihar payansızdır. Güzel nutuklarınızda belagatla belirtildiği gibi memleketlerimiz arasındaki bağlar tarihi, içtimai ve vicdani kaynaklardan kuvvetini aldığı ve siyasi hadise ve hakikatlere tetabuk ve tevafuk ettiği içindir ki, çok sağlam ve layezeldir. Ben burada necip Libya milletini, Türk milleti ve şahıslarımız namına sevgilerimizle selamlarken, mensubu bulunduğunuz çok saydığımız ve sevdiğimiz ve keza samimi rabitalarla bağlı bulunduğumuz Arap âlemine de kardeşlik hislerimizi ifade etmek imkânını bulmuş oluyorum. Daha dün bu mübarek memlekete ilk ayak bastığım zaman yaptığım beyanatomda da söylediğim gibi, istisnasız bütün Arap âlemine karşı olan sevgimiz büyük ve halisanedir. Arap âleminin hürriyet ve istiklalinin nimetlerinden gereği gibi faydalanmasını görmekle emin olunuz ki, Türk milleti ve hükümeti büyük bahtiyarlık duymuştur ve duyacaktır.

Hususi ve maksatlı tahrikler ne derece şiddetli olursa olsun, bunların şaşırtıcı ve aldatici mahiyetlerinde ne kadar maharet gösterilirse gösterilsin, memleketimizin Arap âlemine karşı ve eminim ki Arap âleminin de memleketimize karşı duyduğu halisane hissiyat asla tezelzüle uğratılamayacaktır. Türkiye'yi Arap âlemiyle olan rabitasından tecrit etmek ve mensubu olmakla müşerref mübahi bulunduğumuz İslam âleminden bizi ayırmak eminim ki asla mümkün olmayacaktır. Bölgemizin huzuru sulh ve emniyetinin korunması geniş ölçüde böyle bir samimi itimadın karşılıklı

²⁵ BCA, 030.01.3.19.2/9.

olarak mevcudiyetine sıkı sıkıya bağlıdır. Aziz Libya milletinin böyle bir anlayışa dayanarak azimli gayretler sarf etmekte bulunduğunu ve cihan sulhu için tam samimiyetle çalıştığı müşahede etmek fırsatını bulmaktayız. Türkiye de takdir ettiği bu siyasi görüş üzerinde samimi bir gayretle çalışmaktadır. Esasen mevcut müşterek anlayışımızın daha da teyit ve takviyesi hususunda ehemmiyetli bir merhale teşkil eden Mevlana büyük mücahit melik hazretlerinin, memleketimizi ziyaretlerinin bütün Türk milletinin kalbinde silinmez intiba ve hatıralar halinde yaşamakta bulunduğunu bir kere daha ve büyük bir memnuniyetle kaydetmek isterim. Keza muhterem baş vezir hazretlerin zatı devletlerinin de memleketimize vuku bulan her ziyaretinizin iki hükümet ve iki milleti daha derin müşterek bir anlayışa ulaştırma mevzuunda haiz olduğu değeri de belirtmeden geçmeyeceğim. Bu yüksek meclisin ve muhterem hükümet reisi ile rüfekasının mümtaz şahıslarında necip Libya milletini bir kere daha hürmetle selamlar ve onun refah, satvet ve tealisi ve muazzam melik hazretlerinin sıhhat ve saadetleri hususundaki en halisane temennilerimizi teyit ederim.”²⁶

Adnan Menderes’in konuşmasının ardından Libya ayan meclisi reisi söz almış ve karşılıklı iyi niyet ve dostluk üzerine bir konuşma yapmıştır. Bu ziyaretin Müslüman milletler arasındaki dayanışmanın artmasında önemli rol oynayacağını belirtmiştir. Bu dayanışmanın dünya barışına da katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.²⁷ Ayan meclisi reisinin ardından Libya Başbakanı Mustafa Ben Halim kürsüye gelmiş ve o da bir nutuk irad etmiştir. Nutkunda Libya’nın bağımsız bir memleket olmasının ardından resmi ziyaret gerçekleştiren ilk hükümet reisi olması sebebiyle Adnan Menderes’e teşekkürlerini sunmuştur. Devamında Türk ve Libya halkının geçmişten gelen müşterek bir tarihleri olduğunu ve bu tarihi bağ ile beraber dostluğun pekişip gelişeceğini ifade etmiştir. Konuşmanın en önemli noktalarından biri de Mustafa Ben Halim’in, Türk varlığının İslam coğrafyası açısından büyük bir şans olduğunu belirtmesidir. Halim, yüzyıllardır Türklerin koruması altında bulunan İslam âleminin emperyalizme karşı durabilmesinde de en büyük katkının Türk milleti tarafından verildiğini ifade etmiştir.²⁸

Bu meclis oturumunu tarihi bir oturum olarak da değerlendirmek mümkündür. Libya Devleti’nin bir hükümet reisi için düzenlemiş olduğu ilk özel oturum budur. Ayrıca ilk defa başka bir ülkenin başbakanı Libya

²⁶ BCA, 030.01.3.19.2/10.

²⁷ BCA, 030.01.3.19.2/11.

²⁸ BCA, 030.01.3.19.2/12.

Meclisi'nde nutuk vermiştir. Bu özel oturumda meclisin genel görünümü de oldukça etkileyicidir. Salon, al ve siyah zemin üzerine ay yıldızlı bayraklarla süslenmiştir. Bütün meclis ve hükümet azaları, devlet memurları ve askerî rical, meclisteki yerlerini almıştır. Dinleyiciler kısmında büyükelçiler, elçiler, Türk hükümeti azası, Türk ve Libyalı basın mensupları bulunmuştur. Başbakan Adnan Menderes, hem meclise girerken hem de oturumun sonunda salondan ayrılırken büyük tezahüratla selamlanmıştır.²⁹

I.VI. Adnan Menderes'in Turgut Reis Türbesini Ziyareti

30 Ocak 1957 günü Başbakan Adnan Menderes, beraberindeki tüm Türk heyeti ve gazeteciler ile birlikte Trablusgarp'ta bulunan Turgut Reis Türbesi'ni ziyaret etmiştir. Trablusgarp bölgesi Osmanlı döneminde büyük Türk kalyonlarının hareket üslerinden biri olarak da bilinmektedir. Başbakan ve maiyeti Turgut Reis'in yanı sıra o bölgede defnedilmiş olan diğer leventlerin de mezarlarını ziyaret etmiştir.

Adnan Menderes Turgut Reis'in mezarını ziyaret ederken³⁰

Başbakan ve maiyeti Turgut Reis'in mezarını ziyaret etmelerinin akabinde Trablusgarp valisi ve Libya ileri gelenleri ile birlikte Trablus'tan

²⁹ BCA, 030.01.3.19.2/13.

³⁰<https://www.haber7.com/siyaset/haber/2997666-cumhurbaskanligi-arsivlerinde-bulundu-libya-basbakaninin-adnan-menderese-yaptigi-konusma/?detay=2> (Erişim Tarihi: 10.08.2020)

70 km ileride bulunan Sabrata'daki Roma harabelerini gezmiştir. Sabrata'ya giderken geçilen köy ve kasabalarda Libya halkı başbakanı istikbal etmiştir. Bazı vatandaşlar davul, tef ve yerli müzik aletleri çalarak sevgi tezahürlerini göstermiştir. Başbakan özellikle Zanzur, Ezzara, Elmaye, Ezzaviye ve Sarman bölgelerinde büyük tezahürat görmüştür. Türk heyeti Roma harabelerinin gezdikten sonra Libya Başbakanı Mustafa Ben Halim'in çadırına davet edilmiş ve öğle yemeği burada yenilmiştir. Yemeğin ardından seçkin bir atlı birlik çeşitli gösteriler düzenleyerek Türk heyetini selamlamıştır.³¹ Bu bölgeler, özellikle Trablusgarp, çok uzun yıllar Türklerin hâkimiyetinde kaldığı için vatandaşların sevgi tezahürlerini olağan görmek gerekir. Trablusgarp Savaşı'nın ardından imzalanan Uşi Anlaşması ile bu topraklar Türk hâkimiyetinden çıkmıştır. 45 yıllık bir sürenin ardından Türk Hükümeti Libya topraklarına ayak basmıştır. Halkın tezahüratını ve özlemini makul karşılamak gerekir.

I.VII. Türkiye-Libya Dostluk Cemiyeti Çayı

Başbakan Menderes, Libyalı bürokratlarla yediği yemeğin ardından Eytam Sanat Okulu'nu gezmiş ve daha sonra Türkiye-Libya Dostluk Cemiyeti'nin düzenlemiş olduğu çaya katılmıştır. Turgut Reis Spor Kulübü üyelerinin de hazır bulunduğu etkinlikte, Türk heyetine hem cemiyetin hem de kulübün fahri üyeliği verilmiştir. Toplantının açılış konuşmasını cemiyet reisi Ali Haydar Debst yapmıştır. Reis yapmış olduğu açıklamada Türk sefaretinin açılması ve faaliyetleri ile ilgili hatıralarından bahsetmiştir. Libya halkının, uzun bir aranın ardından memleketlerinde Türk bayrağının dalgalanmasını sevinçle karşıladığından söz etmiştir. Cemiyet reisi çalışmalarını anlatırken Adnan Menderes reise hitaben: "*Çok hayırlı işler üzerindediniz, iki millet arasındaki kardeşliği, iki hükümet arasındaki iş ve görüş beraberliğini takviye edecek bir mukaddes vazifeyi üzerinize almış bulunuyorsunuz. Allah muvaffak etsin.*" diyerek görüşlerini ifade etmiştir.

Ali Haydar Debst'in açıklamalarının ardından cemiyetin kurucularından Sadık Zurra söz almış, Türk heyetini övücü sözler söyledikten sonra, Türkiye'nin Arap coğrafyasında kilit bir rol üstlendiğini ifade etmiş ve tüm Arap devletlerinin bölgede Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Bu konuşmanın ardından memnun olduğu görülen Adnan Menderes vermiş olduğu cevapta: "*Libya'ya gelmeyi senelerden beri çok arzu ederdim. Bugün burada, kardeşlerimizin arasında bulunmaktan fevkalade mütehasşisim. Libya'da geçirdiğim anlar heyecandan heyecana düşmekteyim. Libyalı kardeşlerimizin ve Libya'nın en kısa zamanda en parlak istikbale ulaşacağına şüphem yoktur. Libya milleti, Arap âleminin aziz ve muhterem*

³¹ BCA, 030.01.3.19..2/14.

bir rüknüdür. Bu vesile ile bütün Arap âlemine olan samimi bağlarımızı ve hürmet ve muhabbet hislerimizi de arz etmek isterim. Dünyanın bu karışık zamanında beraber bulunmamızın çok faydası olacaktır.” diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. Ayrıca cemiyetin şeref defterini de imzalayan Menderes deftere şu sözleri kaydetmiştir: “ *Aziz Libya ile Türkiye’imiz arasında esasen mevcut içtimai ve harsi bağları bir kat daha kuvvetlendirmek ve siyasi mesai teşrikimizde manevi yardımlar ifa etmek maksadı ile kurulmuş olan bu dostluk ve kardeşlik cemiyetinin muvaffak olmasını candan temenni ederim. Lütfedip bizleri bu cemiyete aza yapan Libyalı kardeşlerimize şükranlarımızı arz ederim.*” Toplantının yapıldığı yerde Türk ve Libyalı devlet liderlerine ait resimler de göze çarpmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın Trablusgarp Harbi zamanında yerel kıyafetler ile çekilmiş fotoğrafları duvarları süslemiştir. Bunun yanında Atatürk ile Celal Bayar’ın birlikte çekildiği fotoğraflar ve büyük bir Türkiye haritası cemiyetin duvarlarında sergilenmiştir. Toplantının sonuna doğru TBMM Türkiye-Arap Dostluk Grubu Reisi Rüknettin Nasuhioğlu, yapmış olduğu kısa konuşmada Türkiye ile Arap âlemi arasındaki yakın bağlardan söz etmiş ve meclis arkadaşları adına Libyalıları selamlamıştır.³²

Türk heyetinin Libya’da iyi şekilde ağırlanması basına da yansımıştır. Özellikle Trablusgarp da çıkan gazeteler bu ziyareti tüm yönleriyle ele almışlar ve sütunlarında yer vermişlerdir. Bu gazetelerde özellikle Adnan Menderes ile Mustafa Ben Halim’in vermiş oldukları demeçler yer almıştır. *Trablusgarp* adlı gazetede bir makale neşreden Saray Nazırı Abdülselam Busayr, 1922 senesinde Libya’yı terk etmek zorunda kaldığını ve bu süreçte hem kendisine hem de pek çok Libyalı mücahide Türkiye’nin sahip çıktığını söylemiş ve Türkiye’ye şükranlarını sunmuştur. Makalesinde ayrıca Adnan Menderes’e de özel bir yer ayırmış, Menderes’in şahsiyeti ve vatanına olan katkılarından detaylıca bahsetmiştir. Trablusgarp da İtalyanca çıkan *Corriere Di Tripoli* adlı Arap gazetesinin başyazarı Ahmet Rasim’de Türk-Libya ilişkilerini öven yazılar kaleme almıştır. Türkiye’nin doğu ile batının birleştiricisi konumunda olduğunu belirten Rasim, Türk dış politikasının üstadane ve doğru yolda olduğunu ifade etmiştir.³³

³² BCA, 030.01.3.19.2/15.

³³ BCA, 030.01.3.19.2/16.

A. Busayr, Adnan Menderes ve Mustafa Ben Halim bir görüşme esnasında³⁴

I.VIII. Büyük Bingazi Toplantısı ve Başbakanın Yurda Dönüşü

1 Ocak 1957 günü Türk heyetinin Libya’da son günüdür. Başbakan günün ilk saatlerinde Cebel, Kirona ve Derne’ye uğradıktan sonra Bingazi’ye gelmiş ve şerefine verilen büyük toplantıya katılmıştır. Başbakanı bütün Libya devlet erkânı karşılamıştır. Bunlara ek olarak Berka eyaletinin tüm ayan ve mebusan meclisi azaları, Bingazi Belediyesi belediye reisi ve belediye meclisi azaları da toplantıya iştirak etmişlerdir. Toplantıda Bingazi Belediye Reisi söz almış, ezcümle Türkiye-Libya ilişkilerinin geldiği noktadan duyulan memnuniyeti ve asırlardır devam eden bu dostluğun daha da ileri gideceğini temenni ettiğini ifade etmiştir. Ek olarak da buradan ayrılırken Menderes’e, Libya milletinin kardeşçe hislerini Türk vatandaşlarına iletmelerini rica etmiştir. Bu açıklamalardan memnuniyetini dile getiren Adnan Menderes salonda bulunanlara teşekkür ettikten sonra konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür:

“Güzel memleketinize ayak bastığımız ilk dakikadan itibaren başta melik hazretleri olmak üzere Libyalı resmi zevattan ve bütün asil Libya milletinden gördüğümüz samimi ve kardeşçe misafirperverliğin medyunu şükranınız. Böylece bir kere daha büyük bir haz ve memnuniyetle müşahede ettik ki aradan geçen seneler zarfında iki millet arasındaki samimi ve kuvvetli

³⁴https://i1.haber7.net/haber/haber7/photos/2020/30/XoTua_1.595.485.424_3052.jpg. (Erişim Tarihi: 11.08.2020)

kardeşlik bağları hiçbir suretle tezelzüle uğramış değildir. Mazide kardeşçe beraber yaşadık. Birbirimizden hiçbir suretle ve en ufak bir şekilde incinmeden istiklallerimize kavuştuk. Şimdi bu istiklal içinde kardeş milletlerimize yeni bir dostluk ve beraberlik hayatı doğmuş bulunmaktadır. Burada gördüğümüz dostluk tezahürlerinin delalet ettiği kardeşlik hislerinin Libya milletine karşı Türkiye’de de aynen beslenmekte olduğundan emin olabilirsiniz. Sizlere ve bütün Libya milletine Türk milletinin en derin sevgilerini getirmiş olmakla bahtiyarım. Memlekete dönüşümde de burada gördüğümüz kardeşlik hislerinin ne derecelerde samimi olduğunu vatandaşlarıma ifade en büyük zevki duyacağım.

Memleketinize yapmış olduğumuz bu ziyaretin münasebetlerimiz üzerinde çok hayırlı tesirler icra edeceğinden eminim. Esasen memleketlerimizin ve milletlerimizin benzerliği ve beraberliği, bütün sahalarda kendisini göstermektedir. Zannediyorum ki kardeş iki memleketimiz birbirlerine müsavi bir siyaset takip ettikleri takdirde refah ve saadetleri için büyük iyilikler elde etmiş olacaklardır. Bu ziyaretin münasebetlerimizi daha da fazlalaştıracağından emin olarak, hepinize bir kere daha teşekkür eder, kardeş Libya’ya ve aziz ve necip Libya milletine cenabı haktan çok ileri ve mesut bir hayat dilerim.”³⁵

Başbakan’ın Libya’daki son etkinliği Bingazi toplantısı olmuştur. Toplantının ardından Türk heyeti, Libya bürokratların eşliğinde Benina Havaalanı’na hareket etmiştir. Buradan saat 17.30’da kalkan uçaklarla Türk heyeti Libya’dan ayrılmıştır. Başbakan ve beraberindekiler saat 22.55’te İstanbul’a inmiştir. Türk heyeti havaalanında Milli Müdafaa Vekili Şemi Ergin, Devlet Vekili Emin Kalafat, Devlet Vekili Celal Yardımcı, Dâhiliye Vekili Namık Gedik ve Nafia Vekili Ethem Menderes tarafından karşılanmıştır.³⁶ Bu seyahatin ardından Türkiye ve Libya tarafından müşterek bir tebliğ yayınlanmıştır. Tebliğde, bu ziyaret esnasında hem iki ülkenin hem de Ortadoğu’nun geleceği hakkında müspet kararlar alındığı ifade edilmiştir.³⁷

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye’nin batı yanlısı bir dış politika izlemesi İsmet Paşa iktidarının son dönemlerinde başlamıştır. 1947-50 arası dönemde ABD tarafından Türkiye’ye yapılan Marshall yardımı ile birlikte dönemin hükümeti de yönünü batıya çevirmiştir. Demokrat Parti iktidara geldiği vakit dış

³⁵ BCA, 030.01.3.19.2/18.

³⁶ BCA, 030.01.3.19.2/17.

³⁷ BCA, 030.01.3.19.2/34.

politikada önemli bir değişiklik olmamış ve ABD güdümünde bir dış politikanın devamı benimsenmiştir. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında ABD'den aldığı dış borç ile memleket içerisinde hızlıca bir sanayi ve imar faaliyetine başlamış ve bu süreç 1954'e kadar devam etmiştir. Bu süreçten sonra alınan bu dış yardımların ödenmesinde yaşanan güçlükler Türk ekonomisinin de bozulmaya başladığının habercisi olmuştur. Özellikle gündelik hayatta başlayan aşırı pahalılık ve bazı ürünlerin karborsaya düşmesi Demokrat Parti iktidarını vatandaş nezdinde güç duruma düşürmüştür. Çoğunlukla dış borçlarla döndürülmeye çalışılan ekonomi, 1960 müdahalesine kadar bu şekilde sürmüş ve sıkıntılar katlanarak devam etmiştir.

Demokrat Parti'nin Ortadoğu politikası da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. ABD ve İngiltere'nin desteğiyle bölgede öncü bir rol üstlenmek isteyen Türkiye, batı yanlısı ve tarafsız gözükken Arap ülkelerini bir birlik içerisinde toparlamaya çalışırken, öteki yandan Mısır ve İsrail gibi batı karşıtı olan ve bölgede hatırı sayılır gücü olan bu ülkeleri de karşısına almıştır. ABD'nin gözlemci olarak bulunduğu ve İngiltere'nin bizzat katıldığı Bağdat Paketi 1955 yılında hayata geçmiştir. Türkiye, Ortadoğu'da önemli bir anlaşmaya imza atmış ve güney sınırını bu pakt ile sağlama almıştır. Yalnız bu paktın tarafsız gözükken Arap devletleri üzerinde fazla bir etkisi olmamıştır. Mısır ve İsrail'in yaptırımlarından çekinen Ürdün, Libya gibi devletler bu paktta yer almamıştır. Ayrıca paktın içerisinde bulunan İran ve Irak arasında da uzunca süreden beri problemler mevcuttur. Yani paktın tamamen sağlam olduğunu iddia etmek yanlış bir değerlendirme olur. Türkiye-Libya ilişkileri ise henüz yeni yeni oluşmaya başlamıştır. Libya bağımsızlığını yeni kazanmış olduğundan devlet ilişkileri henüz tam oturmamıştır. Libya Başbakanı Mustafa Ben Halim, 1956 yılında Türkiye'ye gelmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştur. Bu ziyaretin iadesi de 1957 yılında gerçekleşmiştir. Adnan Menderes ve Türk heyeti 28 Ocak 1957'de Libya'ya gitmiş ve 4 gün boyunca çeşitli temaslarda bulunulmuştur. Türkiye'nin Libya'yı ziyareti çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Libya o dönemde herhangi bir pakta üye değildir. Libya'nın Bağdat Paketi'ne katılması kuşkusuz paktın gücünün ve güvenilirliğinin de artmasında önemli rol oynayacaktır. Ancak bu durum gerçekleşmemiştir. Türkiye-Libya ilişkileri Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar sorunsuz bir şekilde devam etmiştir. Demokrat Parti'nin Ortadoğu politikasını bitiren hadise ise hiç şüphesiz Irak'ta gerçekleşen ihtilaldir. Temmuz 1958 yılında Irak Kralı Faysal'ı ve beraberindekileri Türkiye'ye getiren uçak İstanbul'a inmemiştir. Karşılıklılar arasında Başbakan Adnan Menderes de bulunmuştur. Kısa bir süre sonra kralın uçağı yerine ihtilalin haberi gelmiş ve Faysal, yeni yönetim tarafından

öldürülmüştür. Bu demek oluyordu ki Irak, adını vermiş olduğu paktta artık yer almayacaktır. İhtilalden kısa bir süre sonra Irak'ta kurulan yeni yönetim Bağdat Paktı'ndan çekildiğini duyurmuştur. Bu hadisenin ardından paktın önemi de pek kalmamıştır. Daha sonra paktın merkezi İstanbul'a taşınmış ve CENTO adını almıştır. Bu da Demokrat Parti'nin Ortadoğu politikasının sonu olmuştur.

Hülasa Demokrat Parti, iktidarının başından sonuna kadar Amerika Birleşik Devletleri güdümünde bir dış siyaset izlemiş, bunun yararları kadar zararlarını da görmüştür. Ortadoğu politikası da yine Amerikan ve İngiliz birlikteliğinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bölgede köprü görevi görerek, lider konumda olmayı hedefleyen Demokrat Parti maalesef başarı sağlayamamıştır. 1960'a giden süreçte hem ABD'nin siyasal ve finansal desteğini kaybetmeye başlamış hem de Ortadoğu politikasında başarısız olmuştur.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

II. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, 030.01.3.19.2/3.
- BCA, 030.01.3.19.2/4.
- BCA, 030.01.3.19.2/5.
- BCA, 030.01.3.19.2/7.
- BCA, 030.01.3.19.2/8.
- BCA, 030.01.3.19.2/9.
- BCA, 030.01.3.19.2/10.
- BCA, 030.01.3.19.2/11.
- BCA, 030.01.3.19.2/12.
- BCA, 030.01.3.19.2/13.
- BCA, 030.01.3.19.2/14.
- BCA, 030.01.3.19.2/15.
- BCA, 030.01.3.19.2/16.
- BCA, 030.01.3.19.2/17.
- BCA, 030.01.3.19.2/18.

BCA, 030.01.3.19.2/19.

BCA, 030.01.3.19.2/20.

BCA, 030.01.3.19.2/26.

BCA, 030.01.3.19.2/34.

BCA, 030.18.01.145.110.8.

I,II. İngiltere Parlamento Tutanakları

UK, Parliamentary Archives, HL/PO/JO/10.11.2046.3922.

II. Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt:5, İçtima: 1 (24 Şubat 1955)

_____, (26 Şubat 1955)

III. Telif Eserler

Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, Haz. Haluk Kılçık, C: V, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1992.

Armaoğlu, F., *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Caner, C., Şengül, B., “Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, İstanbul, 2018, s. 45-70.

Ceviz, N., “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, C: III, Sayı 27, Ankara, 2011, s. 80-90.

_____, “Tarihten Günümüze Libya”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor no: 37, Ankara, 2011, s. 7-30.

Dikerdem, M., *Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977.

Eroğul, C., *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2013.

Ersoy, H., “Turkey's Involvement In Western Defence Initiatives In The Middle East In The 1950's”, Doctoral Thesis, Durham University, Britain 1994.

Göktepe, C., “Bağdat Pakti'ndan Cento'ya Geçiş”, *Türkler Ansiklopedisi*, C: XVI, s. 928-942.

Gönlübol M., Ülman, H., “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: XXI, Sayı 1, Ankara, 1966, s.143-182.

- Gürün, K., *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.
- Koloğlu, O., "Libya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: XXVII, Ankara, 2003, s. 179-184.
- Mohamed Abd El-Wahab Sayed-Ahmed, *Us-Egyptian Relations From The 1952 Revolution To The Suez Crisis of 1956*, Doctoral Thesis, University of London, London 1987.
- Sarol, M., *Bilinmeyen Menderes*, C: II, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014.
- Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, C: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Ülman, H., Sander, O., "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: XXIII, Sayı 3, Ankara, 1968, s. 1-24.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)", *History Studies*, C: II, Sayı Özel Sayı, 2010, s. 67-98.
- _____, "Bağdat Paktı (1955-1959)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 6, 2011, s. 85-100.
- Yılmaz, H., "Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri", *Birey ve Toplum*, C: VI, Sayı 12, Malatya, 2016, s. 203-231.

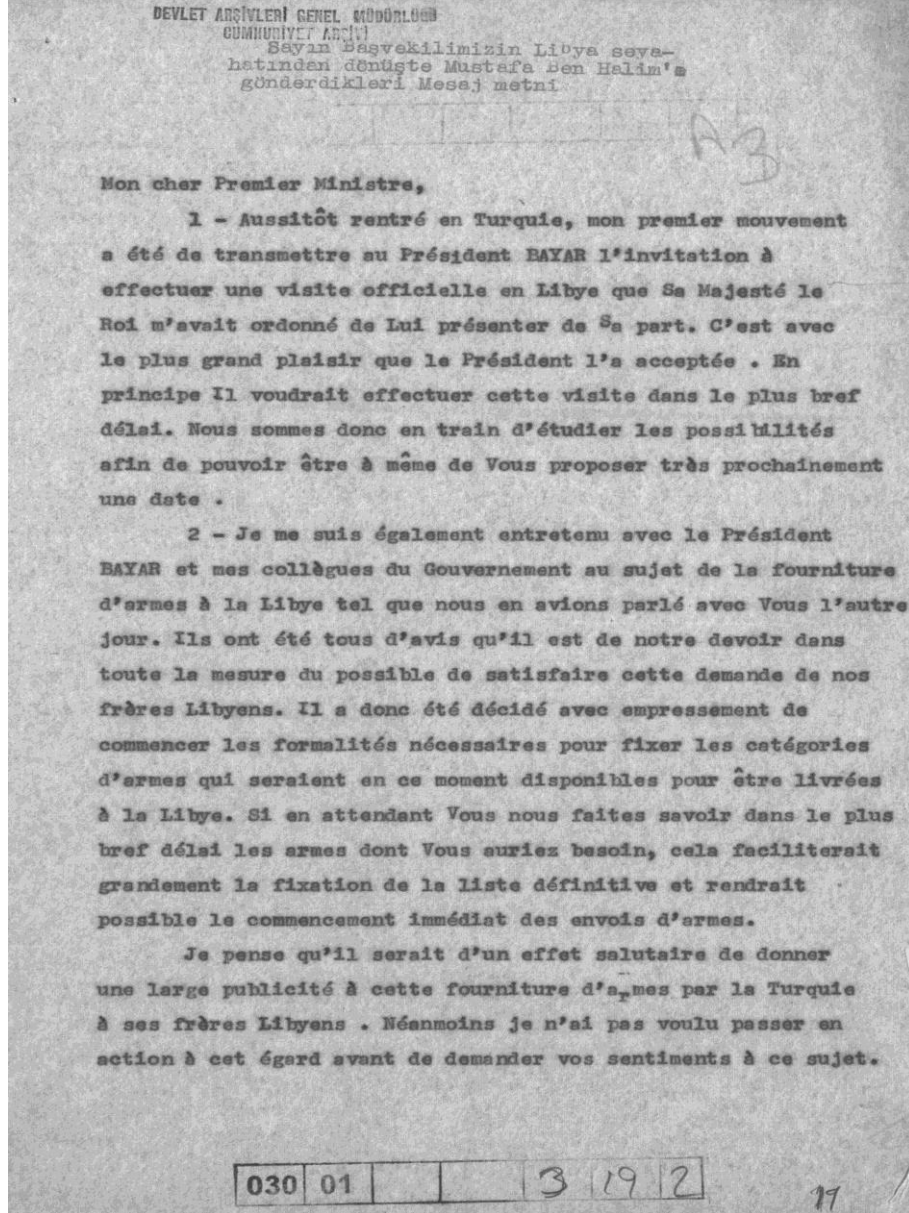
IV. İnternet Kaynakları

- <https://www.haber7.com/siyaset/haber/2997666-cumhurbaskanligi-arsivlerinde-bulundu-libya-basbakaninin-adnan-menderese-yaptigi-konusma/?detay=2>
(Erişim Tarihi: 10.08.2020)
- https://i1.haber7.net/haber/haber7/photos/2020/30/XoTua_1.595.485.424_3052.jpg
(Erişim Tarihi: 11.08.2020)

Ekler

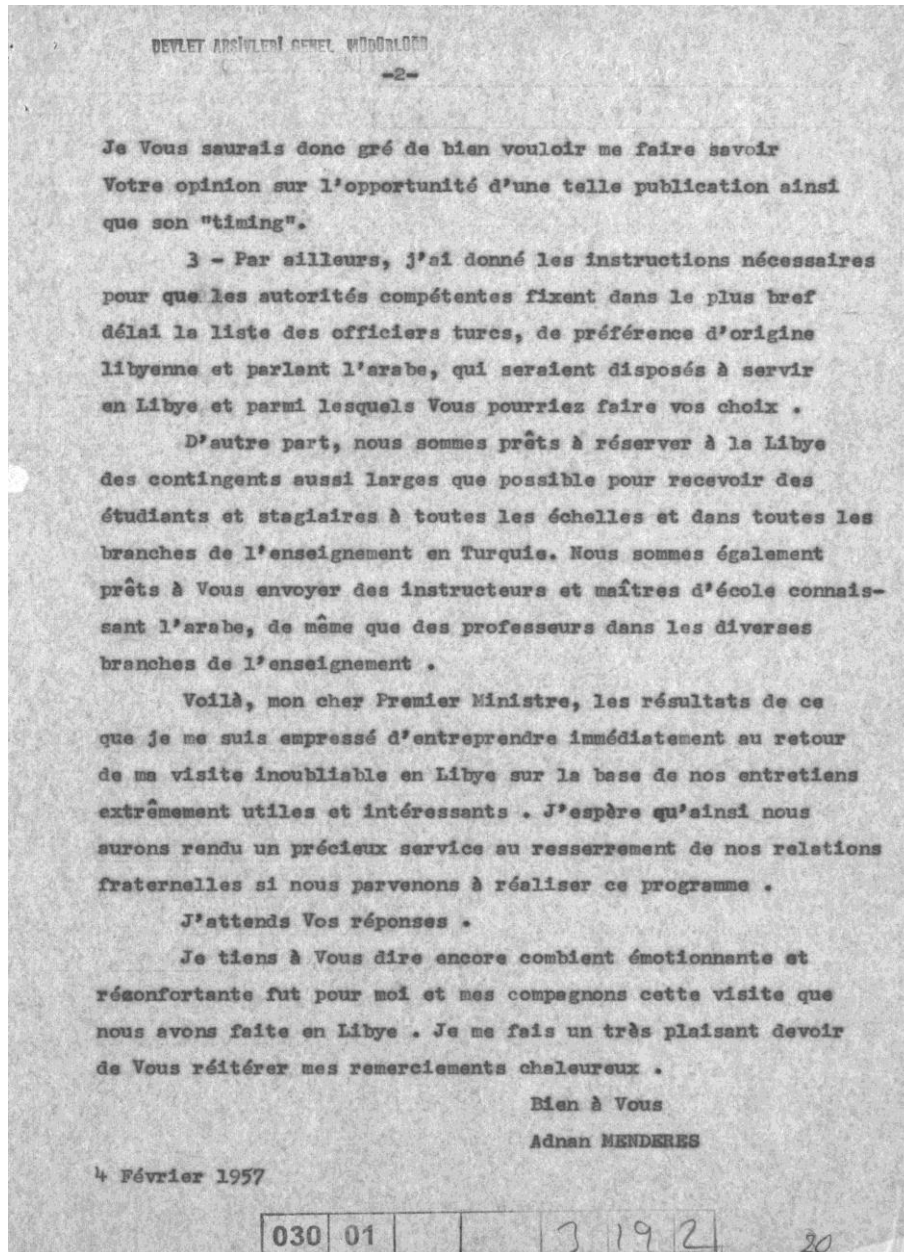
Ek-I: Adnan Menderes'in Libya Seyahati Dönüşü Mustafa Ben Halim'e
Gönderdiği Mesaj

(BCA, 030.01.3.19.2/19)

Ek-I (Devam)

(BCA, 030.01.3.19.2/20)

Ek-II: Türk Heyetinin Libya Seyahati Programı**(BCA, 030.01.3.19.2/26)**

SAYIN BAŞVEKİLİMİZİN EMİR BUYURDUKLARI
TARİHLERDE TERTİP OLUNAN LIBYA
SEYAHATI PROGRAMI

22.1.817

A13

27 Ocak Pazar günü K L M ile Ankara'dan 9:20'de
İstanbul'dan 12:15'de hareket
Roma'ya 15:10'da varış
o gece Roma'da kalınıyor

28 Ocak Pazartesi günü A Z (İtalyan Hava Yolları)
2 motorlü 48 kişilik uçak
Roma'dan 10:40'da hareket
Tripoli'ye 14:40'da varış

29 Ocak Salı
30 Ocak Çarşamba
31 Ocak Perşembe
1 Şubat Cuma } Libya'da

Dönüş için iki imkân

1.

1 Şubat Cuma günü BEA ile
(2 motorlü 48 kişilik uçak)
Tripoli'den 15:45'de hareket
Malta'ya 16:10'da Varış
Malta'dan 17:10'da hareket
Roma'ya 19:40'da varış

1 Şubat Cuma akşamı K L M
Roma'dan 21:10'da hareket

2 Şubat Cumaertesi
İstanbul'a 01:55 'de varış
Ankara'ya 03:55 'de varış

---2---

2 Şubat Cumaertesi sabahleyin
A Z
Tripoli'den 07:20'de hareket
Roma'ya 11:00'de varış

2 Şubat Cumaertesi
AIR France
Roma'dan 20:35 'de hareket

3 Şubat Pazar
İstanbul'a 01:30 varış

030	01				3	19	2
-----	----	--	--	--	---	----	---

26

Ek-III: Adnan Menderes'e Libya Seyahatinde Refakat Edecekler Hakkında Kararname

(BCA, 030.18.01.145.110.8)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı
4
8637

KARARNAME

Libya Hükümetinin vaki daveti üzerine Libya'ya ziyaret eden Başvekil Adnan Menderes'e Antalya Mebusu Burhanettin Onat, Aydın Mebusu Baki Öktem, Giresun Mebusu Hayrettin Erkmn, Çanakçale Mebusu Fatin Rüştü Zorlu, Edirne Mebusu Rüknettin Nasuhioğlu, Kocaeli Mebusu Hamza Osman Erkan, Yozgat Mebusu Danyal Akbel, Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumiisi Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, Millî Emniyet Hizmetleri Reisi Korgeneral Behçet Türkmen, Emniyet Umum Müdürü Kemal Aygün, Başvekâlet Hususî Kalem Müdürü Muzaffer Ersü, Hariciye Vekâleti İkinci Daire Umum Müdür Vekili Mahmut Dikerdem, Anadolu Ajansı Umum Müdürü Şerif Arzık, Başvekâlet Hususî Kalem Müdür Muavini Şefik Fermen, Hariciye Vekâleti Ticaret Dairesinde Üçüncü Kâtip Yüksel Menderes'in refakat etmeleri ve Heyete Başvekilin valesi Kâzım Nefes'in katılması, Başvekil ile yukarıda adları yazılı Mebuslara 1956 malî yılı Bütçe Kanununa bağlı (B) cetveli gereğince itası mümkün olan en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesi ve Heyetin otomobil, büro, ziyafet, muhabere masraflarıyla temsil icabı yapacağı bilimum masraflarının kabulü; Hariciye Vekâletinin 30/1/1957 tarihli ve 2445/44 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 6 / 2 / 1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Cem Geniş

Başvekil

Devlet Vekili

Devlet Vekili ve
Millî M. V. V.

Devlet Vekili

Devlet Vekili

Adliye Vekili

Millî Müdafaa Vekili

Dahiliye Vekili

Hariciye Vekili

Maliye Vekili

Maarif Vekili

Nafia Vekili ve
Hariciye V. V.

İkt. ve Ticaret Vekili

Suh. ve İc. Müs. Vekili

Güm. ve İnş. Vekili

Ziraat Vekili

Münakalat Vekili

İçişleri Vekili

İşletmeler Vekili

Dosya No :
105-135
164

030
18
01
145
110
8